

Endülüs Çökerken Musibetlerin Mürekkebiyle
Saadetin Fıkhını Yazan Bir Müellif:
İbn Âsım ve Cennetü'r-Ridâ Adlı Eseri

An Author Who Writes the Fiqh of Happiness with the Ink of Calamities While
Andalusia Collapse: Ibn Asim and Jannah al-Ridâ

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belâgati Ana-
bilim Dalı, Bilecik, Türkiye

Associated Professor, Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Division of
Basic Islamic Sciences Department of Arabic Language and Rhetoric
adnan.arslan@bilecik.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3989-6612

DOI: 10.47425/marifetname.877101

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 9 Ocak /January 2021

Kabul Tarihi | Accepted: 24 Nisan /April 2021

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran /June 2021

Atıf | Cite as

Arslan, Adnan. "Endülüs Çökerken Musibetlerin Mürekkebiyle Saadetin Fıkhını Yazan Bir
Müellif: İbn Âsım ve Cennetü'r-Ridâ Adlı Eseri [An Author Who Writes the Fiqh of Happiness
with the Ink of Calamities While Andalusia Collapse: Ibn Asim and Jannah al-Ridâ]". Marifetname.
8/1 (Haziran/2021), s. 65-87.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Siirt University Faculty of Divinity. Siirt/Turkey.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marifetname>

mail: sifdergisi@gmail.com

**Endülüs Çökerken Musibetlerin Mürekkebiyle
Saadetin Fıkını Yazan Bir Müellif:
İbn Âsım ve Cennetü'r-Ridâ Adlı Eseri**

Öz: İslam tarihinde Müslümanların askeri ve siyasi açıdan en büyük muvaffakiyetleri arasında zikredilen İspanya'nın fethi ilim, edebiyat, sanat ve mimari alanlarında harikulade izler bırakarak yedi asır sonra nihayet bulmuştur. Son iki buçuk asır İber Yarımadası'nın Güneydoğusuna sıkışıp kalan Müslümanlar bir taraftan Kastilya ve Aragon gibi krallıkların tehdit ve saldırılarına maruz kalırken diğer taraftan da içeride hâkimiyet mücadeleleriyle takatlerini tüketmişlerdir. Endülüs'te Müslümanların son kalesi olan Nasrîlerin son yıllarında sır kâtipliği gibi önemli bürokratik görevler üstlenmiş İbn Âsım güçlü bir edebiyatçı ve nüfuzlu bir fakihdir. En yakını olduğu Sultan Gâlib Billâh'ın defalarca tahttan indirilmesiyle siyasi çalkantıların yaşandığı, çekirge istilasının ekonomiyi mahvettiği, Hristiyan saldırılarının kapıya dayandığı ve tüm bunların da ötesinde Müslümanların Hristiyanca yaşamaya meylettiği bir devre tanıklık etmiştir. Yaşadığı olumsuzluklar onun isyanını değil, bilakis kadere olan teslimiyetini kuvvetlendirmiştir. Musibetler içerisinde ilahi adalet ve rahmetin tecellilerini bizzat gördüğü için yaşadığı huzur dolu halet-i ruhiyeyi hayat tecrübelerinin içerisinde Müslümanlara aktarmak istemiştir. Bu çalışmada İbn Âsım'ın mevzubahis eseri içerik bakımından incelenecektir. el-Ferac be'deş-şidde başlıklı telif geleneğinin bir devamı sayılabilecek eser tasviri bir yöntemle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Endülüs Edebiyatı, İbn Âsım Ebû Yahyâ, Cennetü'r-Ridâ, Nasrîler.

**An Author Who Writes the Fiqh of Happiness with the Ink of
Calamities While Andalusia Collapse: Ibn Asim and Jannah al-Ridâ**

Abstract: The conquest of Spain, which is mentioned among the greatest achievements of Muslims in military and political terms in the history of Islam, has come to an end after seven centuries, leaving marvelous traces in the fields of science, literature, art and architecture. For the last two and a half centuries, Muslims who were stuck in the southeast of the Iberian Peninsula were exposed to the threats and attacks of kingdoms such as Castile and Aragon on the one hand, and on the other hand, they were exhausted by the struggle for domination inside. Ibn Asim, who undertook important bureaucratic duties as a secret clerk in the last years of the Nasrids, who was the last stronghold of Muslims in Andalusia, is a strong literary scholar and an influential jurist. He witnessed a period in which political turmoil

occurred with the deposition of Sultan Ghalib Billâh, of whom he was the most devoted man, many times, the locust invasion destroyed the economy, Christian attacks came to the door, and above all, Muslims tend to live in a Christian way. The negativities he experienced strengthened not his rebellion, but his surrender to destiny. Since he personally saw the manifestations of divine justice and mercy in the calamities, he wanted to convey his peaceful mood to Muslims in his life experiences. In this study, Ibn Asım's work in question will be examined in terms of content. The description of the work, which can be regarded as a continuation of the tradition of copy-right titled Al-Faraj ba'd al-shiddah will be discussed with a method.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Andalus Literature, Ibn Asım Abu Yahyâ, Jannah al-Rida, Nasrids

Giriş

Öyle bir gün gelir ağladığın günlere ağlarsın demiş bir Arap şairi. Bir Türk atasözü de der ki beterin beteri var. Mevcut olumsuz durumdan daha ağır şartların gelme ihtimali ve dolayısıyla da hâlihazır musibete şikâyet etmeden şükür içinde sükûnet bulmaya dair edebi ve dini metinlerde pek çok tavsiye yer almaktadır. Bu tavsiyelere olan ihtiyaç hayatın her anında bulunmaktadır. Zira insan musibetlere her daim maruz kalır ve bunlar karşısında da sürekli bir acizyet içerisinde kalabilir.

İslam ilim geleneği içerisinde zamanla muhtelif ilim dalları şekillenmiş ve sistemli, müstakil telifler meydana gelmiştir. Hz. Peygamber (a.s.m.) sağlığında iç içe bütünlük arz eden Müslümanca duruşun genel hali, Müslüman toplulukların sosyokültürel ve ekonomik koşulları çeşitlilik arz ettikçe ayrıntılı bir hale dönüşmüştür. Tasavvufi eğilim ve onun farklı tarikatları, muhtelif kelami ekoller, çeşitli fihhi mezhepler vb. farklılıkların nüveleri saadet asrında zaten mevcut iken zamanla bu çekirdekler neşvünema bulmuş ve İslam coğrafyasında farklı manevi iklimlerin elverdiği ölçüde tezahürleri olmuştur.

Müslüman âlim ve edebiyatçıların ortaya koymuş oldukları eserler de burada bahsedilen manevi iklimsel koşulların etkenleriyle rengini almıştır. Örneğin; Müslümanların ekonomik açıdan güçlü oldukları ve bu güçten dolayı güncel ifadeyle *zebirlendikleri* tarihlerde ulema ve üdeba sınıfı, dünyanın terki ve zühd hayatına dair eserler kaleme almışlardır. Moğol istilasıyla kütüphanelerin yakılıp yıkıldığı ve ilim kurumlarının yağmalanıp talan

edildiği tarihlerden az sonra ihtiyaca binaen derleme ve ansiklopedik çalışmalar öne çıkmıştır. Zira yok olma tehlikesine maruz kalan ilmi birikimin yeniden yazılıp korunması lüzumu olmuştur. İslam hukukunun henüz yeni tesis edilmeye başlandığı ilk asırlarda mübrem bir ihtiyaç gereği, hadislerin sıhhati hususunda olağanüstü bir gayret gösterilmiştir. Hicri dördüncü yüzyıldan itibaren hadislerin tespit ve tasnifinden ziyade ihtiyaç, rivayetlerin şerh ve tatbikatı üzerine yoğunlaşmıştır. Tüm bu söylenenler zamanların ihtiyacına göre telif türü ve içerikte yoğunlaşmanın farklılık arz ettiğine da-irdir. Nitekim günümüzde de kaleme alınan İslami eserlerde Batı modernitesi karşısında özgünlüğünü koruyabilme ve kendini savunma güdüsünün hâkim olduğu göze çarpmaktadır. Zira ihtiyaç bu yöndedir. Hülasa olarak söyleyebiliriz ki kaleme alınan eserlerin telif amacı ve muhtevası o devrin baskın gelişmelerini yansıtmaları bakımından dolaylı birer tarihi vesikadır.

İlk paragrafa geri dönersek musibetlere maruz kalmak ve bir teselliye muhtaç olmak insan tabiatının tüm zamanlara şamil bir yaratılış gerçeğidir. Üzülme ve bu üzüntü karşısında teselli beklemek aciz insan tabiatının adeta damgası hükmündedir. Dolayısıyla İslam telif geleneğinde “teselli” konulu eserler kaleme almaktaki yoğunluk hadis, fıkıh, kıraat ve kelam gibi belirli bir döneme mahsus kalmamıştır. Zira insan her zaman acizdir; her zaman üzülebilir ve her an da teselliye muhtaç hale gelebilir. Bu ihtiyaç kendisini *el-Ferac ba'de-ş-şidde* başlıklı eser yazımlarında kendisini göstermiştir. İslam'ın erken döneminden bugünlere kadar telif üslubu bakımından pek bir şey kaybetmeden teselli konulu eserler kaleme alınmış ve bu suretle Müslüman toplumun sosyal psikoterapi ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.¹ Taun ve veba gibi salgınlarda kitleler halinde vefatlar, haclı seferleri sonucu Müslüman beldelerde yaşanan felaketler ve Moğol istilası ile yerle bir olan şehirlerin enkazı gibi tahammülü zor musibetler, İslam toplumunun coğrafi açıdan geniş bir kesiminde karamsarlığa neden olmuştur. Öncelikli olarak musibetzedelere teselli vermek, yakınları vefat edenleri taziye etmek, büyük felaketlere düşen kimseleri ümitsizliğe düşmekten kurtarmak ve en önemli-

¹ Bu tür eserlerin tarihi serüveni ve genel özellikleri hakkında bk. Adnan Arslan, "et-Tenühi ve el-Udeydân Özelinde Dünden Bugüne Bir Psikoterapi Geleneği: ‚el-Ferac Ba'de-Şidde‘ Konulu Eserler", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 / 12 (Aralık 2017): 211-233.

si de çilekeş dertlileri Allah'ın rahmet ve adaletinden küsmek gibi olumsuz hallerden uzak tutarak imanlarını sarsılmaktan muhafaza etmek gibi amaçlarla bu tür eserler kaleme alınmıştır. Aslına bakılırsa müellif “Bir kitap yazayım da dertlilerin moralleri yükselsin.” gibi suni bir hisle telif yapmamış olsa gerektir. Zira bu tür eserlerin müelliflerinin tarihçe-i hayatlarına baktığımızda çoğu kez onların ızdıraplı günler yaşadıklarını görmekteyiz. Dolayısıyla bu tür eserlerin sahiplerin birinci derece kendi nefislerini terbiye ve sabırsızlıklarını muhasebe niyetiyle telifte buldukları anlaşılmaktadır. Örneğin bu tür eserler içerisinde *el-Ferac ba'de's-şidde* eseri ile haklı bir şöhrete sahip Ebû Alî Tenûhî (öl. 384/994) yaşadığı dönemde yürüttüğü kadılık vazifesinden azledilmiş, mallarına el konulmuş ve hapse atılmıştır. Hayatının son yıllarını yalnızlık ve yoksulluk içerisinde yaşamıştır.² Hanbeli âlimlerden Abdullah b. Muhammed el-Menbicî h. 775 yılında Şam'da ortaya çıkan bir taunla binlerce insanın kısa bir süre içerisinde ölümünden dolayı *Tesliyetu ehlî'l-musâb* adlı bir eser kaleme almıştır. Bunun gibi teselliye dair yirmi kadar eser aynı muhtevayı benzer biçimde işlemektedir. Hatta bu tarzda eser yazımı Arap edebiyatıyla sınırlı kalmamış Türk ve Fars edebiyatında da yansımaları olmuştur.³ Araştırmanın konusu teşkil eden Ebû Yahyâ Muhammed b. Âsım el-Gırnâtî'ye⁴ (öl. 857/1453'den sonra) ait *Cennetür-ridâ ve't-teslîm limâ gadderallâhu ve kadâ* başlıklı eser tam olarak burada bahsedilen *el-Ferac ba'de's-şidde* geleneğinin Endülüs halkasını temsil ettiği belirtilebilir.

1. Cennetür-rızâ' fî't-teslîm limâ qadderallâhu ve kazâ': Esere Genel Bir Bakış

Müellif eserini biçim olarak altı suret üzerine kurgulamıştır. Bu altı suret, musibetlerin gerçekleşme zamanı ve ortadan kalkma olasılığı gibi aç-

² Soner Gündüzöz, “Tenûhî, Ebû Alî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/470.

³ Muhammed Fatih Alkayış, Ahmet Turan Doğan, “El-Ferac Ba'de's-Şidde'de Geçen Deyimler”, *Turkish Studies* 3 (2011): 464-487.

⁴ Müellif'in hayatı hakkında bilgi için bk. Cengiz Kallek, “İbn Âsım, Ebû Yahyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/327-328.

lardan tasnife tabi tutulmuştur. Müellifin bu kurgusuna göre insanı üzen durumlar genel olarak altıya ayrılmaktadır.

1. Mal ve mevki gibi insanların değer attettikleri hususların başına bir bela gelme ihtimali karşısındaki korku ve hüznü ele alır. Bu surette (1. Suret) musibet henüz gelmemiştir fakat yaklaşmış olabilir. İnsanlar musibetin gelip çatmasıyla kederlendikleri gibi onun kapıyı çalmasından da endişeye kapılırlar. Zira akıl gelecek şeyler hakkında gelmeden de müteessir olur. Bu suret altında olası musibetlere karşı tutulması gereken tavrı ortaya koyar.⁵

2. Bu surette bahsedilen musibetlerde ise bir felaket kapıyı çalıp içeri de girmiştir. Artık burada evham söz konusu değildir. Hakikaten de korkulan olmuş ve kederlere neden olan hadiseler yaşanmıştır. Fakat bu başlık altında ele alınan musibetler bir süre sonra çekip gitme istidadındadır. Hastalığa şifa, kaza ise telafi, darlık ise bolluk ve sıkıntı ise ferahlık her an gelebilir.⁶

3. Bu suret altında zikredilen musibetler kapıyı çalmış, içeriye oturmuş ve kapıyı içeriden kilitleyip anahtarını da kırmıştır. Artık bu tür musibetlerde kurtuluş ümidi asla yoktur. Doğuştan gelen engeller, geri dönüşü olmayan ölümler gibi musibetler karşısında takınılması gereken tavrı ele alır.⁷

4. 5. ve 6. suretler ise bir bakıma ilk üç suretin tekrarı sayılır. Zira bu suretlerde de aynı şekilde musibetler ele alınır fakat ilk üçünde odaklanılan mal ve mevki yerine burada bedeni musibetlere karşısındaki duruş ortaya koyulur.⁸

Müellif her bir suretin sonunda, kendi döneminde yaşadığı ibretlik hadiseleri ilgili suretin örneği ya da daha doğrusu pratiği olacak şekilde aktardığı birer hatimeye yer vermektedir. Bu hatimeler müellifin eserini bir tür tabakat/teracim ve biyografik tarih kaynağı haline getirme isteği ile ilgili olmalıdır. Zira buralarda verilen bilgilerde kesin tarihler ve ayrıntılar aktarılmaktadır. *Cennetür-ridâ* Müslüman bireyin yaşadığı musibetler karşısında İslam'ın itikadi ilkelerine uygun bir tarza nasıl tepki vermesi gerektiğine

⁵ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetür-ridâ fi't-teslimi limâ gadderallâhu ve gadâ*, thk. Salâh Cerrâr (Ammân: Dâru'l-Beşîr, 1989), 1/156-194.

⁶ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetür-ridâ*, 1/195-324.

⁷ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetür-ridâ*, 2/5-30.

⁸ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetür-ridâ*, 2/115-312; 3/5-79.

dair bir eserdir. Bu itibarla çalışma *musibetler fıkhı* olarak da değerlendirilebilir. Malum olduğu üzere fıkıh ibadet, muamelat gibi hususlarda şekli düzenlemeler getirdiği gibi *Cennetü'r-ridâ*'da da musibetler karşısında duyguların tepkileri Kur'ânî bir intizam altına alma amaçlanmaktadır. Diğer taraftan eser dönemin olumsuzlukları ile Müslümanların hataları üzerine derinlemesine tahliller ortaya koymaktadır. Buna binaen Muhammed Abdullah İnân (öl. 1406) müellifin bu eseri hakkında şöyle demektedir: رسالة
عصره (Yaşadığı devirde Gırnata'nın abvali hakkında tarihi ve felsefi bir risaledir.)⁹ Eserdeki tarihi malzemenin analizlerine yönelik yoğunluktan dolayı İnân'ın *Cennetü'r-ridâ*'yı tarihi/felsefi bir eser olarak tanımlaması kısmen yerinde olduğu söylenebilir. Kısmen diyoruz zira âyet, hadis, selef kavli ve şiirlerle örülmüş psikoterapi yönü eserin ağırlığını teşkil eder. Zaten müellif dönemine ve yakın tarihlere yönelik tarihi bilgi ve analizleri suretler içerisinde değil, her bir suretin akabinde yer alan hatimeler içerisinde serdetmiştir.

Eserin tahkikini yapan Salâh Cerrâr önsözde *Cennetü'r-ridâ*'nın önemine ilişkin bazı düşüncelerini paylaşmıştır. Ona göre eser, Nasrîler ve Gırnata hakkında hicri 860-860 arası geçen dönem aralığında Benî Ahmer Hanedanı içerisinde yaşanan olaylar, o tarihlerde öne çıkan sultanlar, vezirler, yöneticiler ve edebiyatçılar hakkında diğer Arapça eserlerde izine rastlanmayan bilgiler barındırmaktadır. Aynı zamanda eser müellifin kendi hayat hikâyesinden calib-i dikkat ayrıntılar taşımakla da bir tür otobiyografik çalışma niteliğindedir.¹⁰ Cerrâr tahkikinde esas aldığı eserin tek el yazma nüshasına 2648 numaralı Rabat Kral Hasan Kitaplığında ulaştığını ifade etmektedir.¹¹ Eser Ürdün Üniversitesi'nin desteği ile Dâru'l-Beşîr tarafından 1989'da ilk defa basılmıştır. Eserin başlığı Türkçe *Allah'ın Hükmü Verdiği Ve Takdir Ettiği Şeye Teslim Olma Ve Rıza Gösterme Cenneti*'dir. Pek çok açıdan çalkantılı bir dönemde yaşamış, bu yüzden de defalarca

⁹ Muhammed Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs* (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1990), 5/489.

¹⁰ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ fi't-teslimi limâ gadderallâhu ve gadâ*, thk. Salâh Cerrâr (Ammân: Dâru'l-Beşîr, 1989), 1/82.

¹¹ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 1/5-6.

hapse girmiş ve Endülüs'ün en feci zamanlarına¹² tanıklık etmiş talihsiz bir müellifin kendi eserine verdiği başlık gerçekten de zariftir. Zira başlık görüldüğü üzere Allah'a teslim olmanın huzur verici bir hal olduğu düşüncesini paylaşmaktadır. Dolayısıyla eserin yüzlerce sayfalık içeriği bir kenara, sadece başlığı dahi güçlü bir psikoterapik mesaj içermektedir. Başlığın bu güzelliğinden dolayı olmalı ki Faysal el-Hâşidi, tıpatıp aynı isimle 2017 yılında bir eser yayımlamış ve eserin mukaddimesinde eserin isminin İbn Âsım'ın eserin başlığıyla aynı olduğunu belirtmiştir.¹³

2. Suretlerde Âyet, Hadis ve Eser Aktarımına Öncelik Verilmesi

İslam ilim tarihi boyunca tasavvuf, kelam, felsefe, tefsir, fıkıh ve hadis gibi alanlarda sayılamayacak kadar çok görüş farklılığı olsa da telif geleneğinde mukarrer bir üslup vardır. O da müellifin ele alacağı konuda -eğer doğrudan temaslı ise- âyet, hadis ve selef kavillerine yer vermesidir. İlmi açıdan bu gayet anlaşılır ve tabii bir tatbiktir. Eğer eser, genel okuyucu kitesini hedef alan vaaz ve irşat türü bir çalışma ise bu takdirde atıfta bulunulan âyet ve hadis yoğunluğu artmaktadır. *Cennetü'r-ridâ* işte böyle bir eserdir. Müellif maksadı doğrultusunda âyet, hadis ve selef kavillerine olabildiğince sık yoğunlukta yer vermiştir. Eser, vaizliği bir meslek olarak icra edenlere başucu kitabı olarak tavsiye edilebilecek nitelikte atıflarla doludur. Buna dair birkaç örnek vermek sözü uzatmamak adına yeterli olacaktır.

2.1. Âyetler

Başa gelen musibetlerle birlikte kesinlikle kolaylık ve güzelliklerin de bulunacağına dair İnşirâh sûresi 5. ve 6. âyetler;¹⁴ musibetlerin sayılı nimetlerin ise sayılamayacak kadar çok olduğunu dair İbrâhîm sûresi 34. âyet¹⁵

¹² Endülüs'ün dağılma ve oradaki İslam hâkimiyetinin sona ermesine dair ülkemizde sınırlı sayıda da olsa çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bir kaçına atıfta bulunmak gerekmektedir. Lütfi Şeyban, *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016); Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları* (Ankara: TDV Yayınları, 2017).

¹³ Faysal el-Hâşidi, *Cennetü'r-ridâ fi't-teslimi limâ gadderallâhu ve gadâ* (İskenderiye: Dâru'l-İmân, 2017), 5.

¹⁴ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 1/110. "Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır." "Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var."

¹⁵ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 1/112. "وَأَتَيْكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعْلَمُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصَوْنَهَا إِنَّ"

ve elden bir nimet alındı ise bunda kendi kusurumuz olabileceğini tasavvur etmeye dair Enfâl sûresi 53. âyet¹⁶ gibi pek çok her bir surette yer almaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi bu, müellife ait bir özellik değil, İslam telif geleneğinin genel bir karakteristiğidir.

2.2. Hadisler

Eserin dikkat çeken diğer bir özelliği, teselli maksatlı ifadelerin mutlak bir surette ilgili bir hadis çerçevesinde seyretmesidir. Eserdeki hadis yoğunluğu kimi zaman o derece artmaktadır ki müellifin teselli bağlamındaki hadisleri şerh maksatlı bir telifte bulunduğu fikrini uyandırmaktadır.

Umumiyet şeklini alan kaht/kıtlık gibi musibetlerde eziyet çeken masmaların zararlarının, niyetlerine göre ahirette telafi edileceğine,¹⁷ kişinin Allah'a dua ederken talep ettiği şeyleri hep yüksek tutmasının güzelliğine¹⁸ ve musibetlere karşı kuşanılan takva zırhının ancak ilimle mümkün olacağına¹⁹ dair hadisler buna örnek gösterilebilir. Müellif eserin bağlamı çerçevesinde maksadına uygun olacak şekilde hadislerle sıklıkla istişhatta bulunmaktadır. Hatta müellif bir önceki başlıkta bahsettiğimiz âyet alıntılarını çoğu zaman hadislerle teyit etmektedir. Bu suretle eser kimi zaman, musibetler karşısında tutunulması gereken tavrı belirleyen âyetlerin hadislerle tefsir edildiği rivayet tefsirine dönüşmektedir. Eserde yer verilen hadisler çoğunlukla *Muvattâ*, *Sahib-i Buhâri*, *Sünen-i Tirmizî* gibi muteber hadis kaynaklarından nakledilmektedir. Hadis aktarımı konusunda şunu

الْإِنْسَانَ لظَلُومٌ كَفَّارٌ “O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkarırsınız. Şu bir gerçek ki insanı çok zalim, çok nankördür!”

¹⁶ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 1/117. مَا يُعْتَرُونَ حَتَّى يَكْفُرُوا مَا “Bu böyle olmuştur; çünkü Allah, bir topluluğa lutfettiği nimetini, onlar kendilerini değiştirmedikçe değiştirmez ve Allah her şeyi ihsanla vermektedir.”

¹⁷ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 1/124. يَبْعَثُ كُلَّ رَجُلٍ مِنْهُمْ عَلَى نِيَّتِهِ “Her biri niyeti üzere diriltilecektir.”

¹⁸ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 1/134. وَالْبَعْظُمُ الْمَسْأَلَةُ وَالْبَعْظُمُ الْغَرَمُ إِنَّ شِئْتَ، وَاللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إِنَّ شِئْتَ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَتَعَاطَاهُ شَيْءٌ أَغْطَاهُ إِيَّاهُ “Sizden biriniz dua ederken Allahım dilersem beni affet demesin; isteğini, dilediğini yüksek tutsun, kesin bir dille ifade etsin. Zira Allah'a vereceği hiçbir şey büyük gelmez.”

¹⁹ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 1/138. وَاللَّهُ إِنْ لَأَتَقَاكُمْ لِلَّهِ وَأَعْلَمَكُمْ بِحُدُودِهِ “Yemin ederim ki Allah'tan en çok sakınanınız ve O'nun yasalarını en iyi bileniniz benim.”

belirtmek gerekir ki İbn Âsım hadis naklederken uzun rivayet zincirlerini çoğu kez hafzetmiştir.

Eserin tahkikini yapıp neşreden Cerrah, eserde atıfta bulunulan bazı hadisleri hadis kaynaklarında bulamadığını belirtmiştir. Örneğin لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَتَمَنَّى أَبُو الْخَمْسَةِ أَنَّهُمْ أَرْبَعَةٌ , وَأَبُو الْأَرْبَعَةِ أَنَّهُمْ ثَلَاثَةٌ , وَأَبُو الثَّلَاثَةِ أَنَّهُمْ اثْنَانِ , وَأَبُو الْوَاحِدِ أَنَّهُ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ hadisi hakkında dipnotta *Bu hadisi başvurduğum hadis kaynaklarında bulamadım.* diyerek not düşmüştür.²⁰ Bizim yaptığımız araştırmaya göre bu hadis aynı bire bir aynı lafızlarla Dâni'nin (öl. 444/1053) *Sünen*'inde²¹ ve Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (öl. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ*²² adlı eserinde geçmektedir. Hadis mealen şöyle demektedir: *Kıyamet ancak öyle bir vakit gelince kopar ki beş çocuğu olan dört, dört çocuğu olan üç, üç çocuğu olan iki, iki çocuğu olan bir, bir çocuğu olan da hiç çocuğum olmayaydı diye temenni eder.*

2.3. Kaviller

Cennetü'r-ridâ âyet ve hadis dışında sahabe, tabiün, tebe-i tabiîn gibi seleften kimselere ait pek çok görüşe yer vermiştir. Herhangi bir konu ele alınırken başkalarından iktibas yapmak sıradan bir uygulama olmasına rağmen İbn Âsım'ın eserinde mükemmel bir alıntı estetiği ortaya koyduğu söylenebilir. Zira müellif konu başlığı çerçevesinde zihninde tasarladığı amaca doğru okuyucusunu yönlendirirken bunu ifadeye etki gücü katacak alıntılarla yapar. Müslüman ferдин zihin dünyasında son derece itibarlı isimlerin sözlerini tam zamanında vermekle ikna gücünü artırmak ister. Müellifin bu becerisini gösteren pek çok örneğe rastlamak mümkündür.

Bir musibetle elden çıkıp gitmiş ve geri dönmesi de imkânsız hale gelmiş olan kayıp nimetler vardır. Yahut başa gelmiş ve ömür boyu kalıcı bir hüviyet kazanmış nice felaketler vardır ki musibetzedenin “Bir gün bitecek.” ümidi kalmamıştır. Müellifin bu duruma düşmüş olan musibetzedelere yönelik tavsiyeleri vardır. Her şeyden önce son bulmayacak denilen musibet dünyanın içinde ve ömrün sınırları dâhilindedir. Oysaki dünya da ömür

²⁰ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 2/48.

²¹ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dâni, *es-Sünenü'l-vâride fi'l-fiten*, thk. Ridâullâh b. Muhammed (Riyâd: Dâru'l-Âsime, 1416), 4/351 (No. 4389).

²² Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ* (Mısır: es-Saaâde, 1974), 5/187.

de sanıldığı gibi baki değil sonludur. Tamamı geçici olanın bir kısmı nasıl kalıcı olabilir ki? Mevcut musibet dünya hayatının bir parçası olduğuna göre koca dünya dahi fani iken dünyanın bir cilvesi olan bu musibet kalıcı olamaz. O halde musibete duçar olan kişinin idrak etmesi gereken asıl husus dünya hayatının faniliği olmalıdır. Müellif bu meyanda sözü tasavvuf erbabı arasında çokça söylenen bir kavle getirir. Onlar şöyle demektedir: *Mahrum bırakılmaktaki ihsanı ancak siddik olanlar görebilir.*²³ Bu söz buradaki bağlamından koparıldığı takdirde muamma bir ifadeye benzemektedir. Fakat müellifin bu başlık altında fani dünya vurgusundan sonra alıntılandığı bu kavil, Müslüman vicdanında oldukça ikna edici bir kanıt halinde ağırlık kazanmaktadır. Bu kavle göre şöyle bir mana kastedilmektedir: Bir daha geri dönüşü olmayan bir mahrumiyete maruz kalan Müslüman düşünmeli ki aslında kendisine bir şeyler verilmiştir. Fani olan alınmış baki olana tebdil edilmiştir. Varlığıyla kendisine zararı olabilecek bir nimet elden alınmakla hakikatte daha büyük başka bir nimet ihsan edilmiştir. Veren Allah ihsanıyla verdiği gibi alırken de bir ihsan eseri olarak almaktadır. İnsan cüzi ilmiyle kendisi hakkında neyin zararlı neyin yararlı olacağını bilemez. Bu itibarla almak gibi görünen şey aslında bir vermektir. Allah'a sadık olan âriflerin ancak keşfedebileceği derin bir tefekkürün eseri olan bu kavil müellifin tam da amacına uygun olarak burada zikredilmiştir. İbn Âsım maksadını pekiştirecek bu kavli bir de büyük Abbâsî şairi Buhturî'nin (öl. 284/897) bir beytiyle de desteklemek ister.

وَالشَّيْءُ تَمَنَعُهُ يَكُونُ بِقَوْتِهِ ... أَجْدَى مِنْ الشَّيْءِ الَّذِي تُعْطَاهُ

*Verilmeyerek mahrum bırakıldığın şey sana verilen şeyden daha hayırlı olabilir.*²⁴ (Kâmil)

Görüldüğü gibi müellifin konu bağlamında yer verdiği kaviller gerçekten de maksadına tam uygun düşen ifadelerdir. Bunlar okuyucusunu hedeflediği manaya sevk etmek ve ikna gücünü diri tutup peşinde sürüklemek

²³ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 2/7.

²⁴ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 2/7. Şairin divanında bulamadığımız bu beyit, birçok edebiyat kaynağında Buhturî'ye nispet edilmiştir. Bk. Ebû Mansûr es-Sealebî, *et-Temsil ve'l-muhâdara*, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Halû (B.y.: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1981), 98; Ahmed b. Abdilvehhâb el-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-erab fi fununi'l-edeb* (Kahire: Dâr'ul-Kutubi ve'l-Vesâik, 1423), 3/97.

için cezbedici pasajlardır. Müellifin şiirlerden yaptığı alıntılar daha detaylı bir şekilde bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

2.4. Şiirler

Aynı zamanda bir şair olan İbn Âsım'ın, *Cennetür-ridâ* adlı eserinde Arap edebiyatının klasiklerine olan hâkimiyetini görmekteyiz. Oldukça sık bir şekilde şiirlere yer veren müellif hemen hemen her bağlamda ele aldığı konu hakkında şairlerin şiirlerine yer vererek okuyucuya keyif vermek ister. Malum olduğu üzere böyle hacimli eserlerde çoğu kez eseri eline alan kimselerin sıklıkla esere tekrar başlamama ihtimali vardır. Bundan ötürü müellifler eserlerini cazip kılacak edebi malzemelere başvururlar. Bu edebi vesilelerden en çekici olanı da kuşkusuz güzel söylenmiş şiirlerdir. *Cennetür-ridâ*'da o kadar çok şiir vardır ki²⁵ sadece birkaç tanesine yer vermek yeterli olacaktır.

İbn Âsım bir surette elden çıkan nimetlerin bir gün geriye döneceğine dair tavsiyelerde bulunmaktadır. Konuyu etraflıca ele aldığı bu bölümde okuyucusuna hiç ummadığı yerden Allah'ın ihsanının gelebileceğini ve bu yüzden kaderin türlü türlü şaşırtmalarının her an mümkün olduğunu anlatmak istemektedir. Câhiliye şairi 'Adbad İbn Kuray'a nispet edilen şu şiire tam yerinde atıfta bulunmuştur:

قَدْ يَجْمَعُ الْمَالَ غَيْرَ آكِلِهِ وَيَأْكُلُ الْمَالَ غَيْرَ مَنْ جَمَعَهُ
وَلَا تُنْهِنُ الْفَقِيرَ عَمَّا أَنْ تَرَكَّعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

Malı toplayan kişi belki de onu hiç yiyemeyecek olandır.

O malı yemek, belli mi olur belki de hiç toplamayana nasiptir.

Fakiri sakın hor görme; belki de felek onun belini doğrultur; seni rükuya indirir. ²⁶ (Münserih)

İbn Âsım'ın eserinde bu denli şiire vermesi onun bir meziyeti olduğu gibi bu şiirleri yerli yerince belâgatli bir şekilde zamanında zikretmesi de

²⁵ İbn Âsım'ın eserinde şiirlerine en çok başvurduğu şairler şöyledir: İmrü'l-Kays, Hassân b. Sâbit, Ebu'l-Atâhiye, Ebû Firâs, Mütenebbî, Ebû Nuvâs ve İbnü'r-Rûmî. Eserde şiirlerine başvurulan şairler tabii ki bunlarla sınırlı değildir. Ancak diğer şairlerden sadece bir ya da iki kez alıntı yapılmışken bu şairlerin şiirlerine defalarca yer vermesi müellifin daha ziyade Abbasi dönemi Arap şairlerine ilgi duyduğu kanaatini uyandırmaktadır.

²⁶ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetür-ridâ*, 1/230. Ziyâuddin İbnü'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtibi veş şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hüfi (Kahire: Dâru'n-Nahda ts.), 1/274.

onun, edebi üsluba ne derece hâkim olduğunu ve elindeki edebi malzemeyi de ne derece maharetle kullandığını göstermektedir denilebilir. Burada yer verilecek diğer bir örnek onun bu hünerini daha belirgin bir şekilde gösterecektir.

Müellif henüz gerçekleşmediği halde başa gelebileceği korkusuyla olası musibetlerden kaygı duyma haline dair açtığı bir başlıkta pek çok şey söylemiştir. Mevzuyu dilin afetlerine getirerek insanın başına asıl bela getiren şeyin kimi zaman söylediği sözlerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Buna göre ortada herhangi bir şey yokken gelecek zamandaki muhtemel tehlikeleri düşünüp şimdiden bir şeyler söylemek yoktan yere başını belaya sokmak anlamına gelmektedir. Özellikle sosyal ilişkilerde kişinin, şimdilik kendine zararı olmayan şahıslar aleyhinde konuşması, ileri geri çıkarımlarda bulunarak kurgularına kapılması vahim neticeler doğurabilir. İbn Âsım tam da bu mesajı teyit edecek şu şiire yer vermiştir:

يموتُ الفتى من عَثْرَةٍ بلسانهِ وليس يموتُ المرءُ من عَثْرَةِ الرَّجُلِ

Kişi, ayağının tökezlemesi sebebiyle ölmez de dil sürçmesi sebebiyle ölür. ²⁷
(Tavîl)

Cennetü'r-ridâ'nın son sureti telafisi mümkün olmayan bedeni musibetlere dairdir. Yaşlılık ve müzmin hastalıklar gibi geri dönüşü olmayan bedeni meşakkatler karşısında tavsiyelerin sıralandığı bu başlık altında pek çok şiirle maksat teyit edilmek istenmiştir.

Müellife göre önce şunu bilmek gerekir ki musibetler ne olursa olsun bu hayata adeta yapışmış gibidir. Kişi örneğin, bir hastalıktan kurtulunca hemen başka bir hastalık pusuda onu bekler. Maddi bir sıkıntıdan felaha erince başka bir darlığa düşer. Hiçbir şey olmasa da eninde sonunda hayat yolu üzerinde ihtiyarlık ve ölüm öyle köşede onu bekleyecektir. Dolayısıyla musibet bir bütün halinde zaten müzmin bir derttir. Mesela ihtiyarlık geldiğinde artık hayattan gençlik zamanındaki coşku dolu heyecanlı günleri

²⁷ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 2/46. İbn Abdülberr en-Nemerî, *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis ve şaḥzüz-zâbini ve'l-hâcis*, thk. Muhammed Mursî el-Hülî (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, ts.), 1/88. Muhakkik şiirin edebiyat kaynaklarında Hz. Ali'ye nispet edildiğini belirtmiştir. Hakikaten de Hz. Ali'nin divanına bakıldığında beytin ona nispet edildiği görülmektedir. Bk. Ali b. Ebî Tâlib, *Divânu Emîri'l-Mu'minîn*, thk. Abdülâzîz el-Keram (B.y.: y.y., 1988), 160.

beklememek gerekir. Öyle bir haletin zamanı geçmiştir ve lambanın feride sönmek üzeredir. Bunu kabullenmek gerekir. Bu hakikati destekleyen âyetlere yer verdikten sonra müellifin başvurduğu diğer deliller şiiirden getirilmektedir:

نشأطاً فذلك موتٌ خفي إذا وجد الشيخُ في نفسه
ألسّت ترى أن ضوء السراج له لهبٌ قبل أن ينطفئ

Şayet ihtiyar kendinde bir dinçlik bisediyorsa bu gizli ölümün habercisidir.

Görmez misin ki lambanın ışığı sönmeyen az önce daha da parlayıverir.²⁸
(Mütekârib)

Hayatı bir bütün halinde gaz lambasına benzeten şair ömrün son yıllarını da yağın bitmesiyle ateşin sönmeye yüz tuttuğu anlara teşbih etmektedir. Fakat şu var ki gaz lambasının dibinde yağ azalınca yahut fitilde tutuşan aleve üflenince sakin alev bir an daha da parlar. Fakat bu parlaklık sönüşün bir alametidir. Onun gibi ihtiyarlıkta birden canlanan ümitler, tazelenen yaşama isteği, yeni yatırım ve atılım girişimleri, hayata daha da bir tutunma hevesi, gençler gibi davranma arzusu şaire göre hep lambadaki yağın son damlalarına zavallı birer alamettir. Görüldüğü üzere şair ihtiyarlık gibi devasız bir derde derman aramakla beyhude çalışmaktansa vaziyeti kabullenmenin daha makul olacağı gerçeğini bir şairin şiiiriyle ifade etmektedir.

3. Bir Hikâye Koleksiyonu Olarak Cennetü'r-Ridâ

Girişte değindiğimiz gibi Cennetü'r-ridâ teselli konulu hikâyeler koleksiyonculuğunun bir halkasını teşkil etmektedir. Bu türden eserlerin hemen hepsinde Araplar arasında şöhret bulmuş anekdotlar teselli bağlamında bir araya getirilmektedir. Şunu belirtmek zorundayız ki *Cennetü'r-ridâ'nın* iki kapağı arasına giren pek çok hikâye, bu sahanın kapsamlılığı ile meşhur eseri *el-ferac ba'deş-şiddé'nin* tekrarı mahiyetindedir.²⁹ Dolayısıyla bu hikâyeleri burada zikretmekle yeni bir şey söylenmiş olmayacaktır. Bu tarzda eserler-

²⁸ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 3/8. Kaynaklarda şiiir, Ebû Abdullâh en-Nakkâş adında birine nispet edilmektedir. Bk. Ahmed b. Yahyâ İbn Fadlillâh el-Umerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emsâr* (Abudabî: el-Mecmau's-Sekâfi, 1423), 16/24.

²⁹ Müellif eserinde bir yerde Tenühî'ye ait olduğunu belirttiği bir hikâyeyi aktarmıştır. Bk. Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 1/239. Bunun dışında *el-Ferac ba'deş-şiddet* eserinden yapılan ancak ismi verilmeyen pek çok alıntı bulunmaktadır.

de alışıla gelmiş olan üslup şudur: Müellif çoğunlukla şahısları ve yerleri bilinen bir anekdotu önce anlatır. Daha sonra bunun içerisinde *teselli* ve *ibret* dersleri çıkarır. Kısa bir örnek vermek gerekirse; müellif İbrahim b. Edhem'in kendi başından geçen bir hadiseye yer verir. Bu hadise Allah'ın rızkı dilediğine dilediği şekilde nasip edebileceğine dairdir:

كما يحكى عن ابراهيم بن أدهم أنه قال: كنت ضيفا لبعض القوم، فقدم المائدة، فنزل غراب وسلب رغيفا، فأتبعته تعجبا، فنزل في بعض البلاد، وإذا برجل مقيد، مشدود اليدين، فألقى الغراب ذلك الرغيف على وجهه.

“İbrahim b. Edhem'den şöyle bir şey hikâye edilir: Bir gün birilerinin yanında misafir idim. Sofra getirildi. Birden bir karga sofraya inip ekmeği kapıp uçuverdi. Şaşkın bir şekilde kargayı izledim. Ekmeği aldı ileride bir yerde elleri kelepçeli vaziyette bir adamın üzerine doğru onu attı.”³⁰

Müellif birçok eserde nakledilen bu hikâye üzerinden³¹ *rızkın doğrudan dolayı Allah'ın inayetiyle verildiğine* dair bir ders vermek istemektedir. Kimi zaman anlattığı kıssadan sonra müellif, Kur'ân'ın üslubuna ittiba ederek, *Muhakkak ki bunda akıl sahipleri için ibretler vardır* der.³² Eser bu yönüyle özgün değildir. O halde hikâyeler açısından *Cennetü'r-ridâ'yı* seçkin kılan başka bir şeydir. O da müellifin kendi hayat tecrübelerini her bir suret sonunda yer alan hatimelerde aktarmasıdır. Buna göre müellif şöyle bir yöntem izlemiştir. Her bir surette belirli bir konu çerçevesinde teselli amaçlı değerlendirmelerde bulunmakta ve hatimesinde de kendi hayatında bu tesellileri nasıl işlettiğine dair örnekler sunmaktadır. Bu diğer *el-Ferac* konulu eserlerde görülmeyen bir özelliktir denilebilir. Burada bu örneklerden birkaç tanesine yer vermek gerekmektedir.

Bir amaca ulaşmak için zihinde tasarlanan sebepler vardır ki insan amacı uğruna bu sebepleri birer vesile bilerek onlara sarılır. Diğer taraftan hedefine ulaşmak için değer verdiği sebeplerin ortadan kalkmasıyla da üzülmür insanoğlu. Hâlbuki Allah dilerse şer gibi görünen sebeplerle hayır maksadına ulaştırabilir. Olmaz denilen şeyler onun kudretiyle bir anda hiç

³⁰ Ebü Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 1/257.

³¹ Nizâmuddîn en-Nisâbüri, *Garâibul'-Kur'an ve ragâibul'-Furkân*, thk. Zekeriyâ Umyerât (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1416), 1/99; Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsiru'l-kebir* (Beyrut: Dâru İhyâi'-Turâsî'l-Arabî, 1420), 1/201.

³² Ebü Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 1/259.

beklenmedik vesilelerle hâsıl oluverir. Bunlar musibettede mümine teselli verecek sarsılmaz hakikatler olarak *Cennetür-ridâ*'da yerini almıştır. Ancak bu tesellinin mümin vicdanında tatmin edici örnekleri olmalıdır. İşte bu örnekler bizzat İbn Âsım'ın müşahede ettiği yahut yakın tarihte gerçekleştiği hadiselerde görünmektedir.

Gırnata'nın batısında yer alan bugünkü ismiyle Antequera'nın valisi Gırnatalı Müslümanlara dokunmamak için bir anlaşma yapmış fakat anlaşmaya ihanet ederek Müslümanların hayvanlarını ele geçirmiş oradaki çoban ve avcılarını esir almıştır. Müslümanlara ait malvarlıklarının ganimet olarak onların eline geçmesi onları üzüntüye boğmuştur. Görünüşe göre bu epey can sıkıcı bir ihanettir. Hâlbuki yaşanan bu hadise Allah'ın onlardan alacağı intikamı tacil eden hayırlı bir şekle dönüşmüştür. İki Müslüman komutan olan Ebu'l-Kâsım es-Serrâc ve Ebu's-Sürûr, Lucena ve Agujlar denilen yerleşim yerlerinden saldırıda bulunan düşman birliklerini takip etmiş ve esir alınan adam ve zaptedilen hayvanlar kadar ganimet elde etmişlerdir. Daha sonra Antequera şehrine girerek pek çok kişiyi öldürmüşler ve esir almışlardır. Düşman birliklerine pusular atmışlar onlardan intikamlarını fazlasıyla almışlardır.³³

İbn Âsım tarihi bir bilgi olarak da ele alınabilecek bu hadiseleri anlatmadan önce kısa bir paragrafta müsebbebe zıt gibi görünen sebeplerle Cenab-ı Hakk'ın işleri çevirdiğini ifade etmiştir:

فسبحان الذي ييسر الأمور من الأسباب ما يظن أنها أزداد لمسيباتها، ويحولها منحا حسيمة بما يعتقد أنه مانع لتسوية هباتها. فله القدرة الغالبة، والمشيئة النافذة عز وجهه.

Müellif yukarıdaki ifadeleriyle mealen şöyle der: *Allah dilerse mani yahut zıt gibi görünen şeylerle hayırlar vücuda getirir. Bunları büyük lütuflarına dönüştürebilir. Zira Onun kudreti her şeye galebe eder ve Onun iradesi her şeye hükümandır.* Böylece müellif, ümitsizliğe düşmeme dersi vermektedir. Yaşanmış askeri bir başarı da bunun bir delili olarak zikredilmektedir. Zira Hristiyanların ahdi bozup Müslümanlara küçük bir zarar vermeleri netice itibariyle onlara çok daha fazla zarar vermelerine vesile olmuştur.

Müellifin şahit olduğu diğer bir hadise ise babası Ebû Bekr İbnü'l-Âsım'ın başından geçmiştir. Babası dönemin sultanı ile arasında olan hi-

³³ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetür-ridâ*, 2/285.

laftan dolayı uzun süre hapiste kalmıştır. Oldukça genç olduğu anlaşılan 814/1412 yılında hapse giren babasına bir mektup göndermiştir. Bu mektupta bazı kimselerin kendisine yardım edeceğinden bahsetmiş ve bunlar hakkında istişare etmek istemiştir. Babası bu mektupta tam bir celadet eseri göstermiş ve oğluna şöyle diyerek metanet ve tevekkül dersi vermiştir:

مرادي في أن لا يلتفت لشيء من تلك الأمور، فهي من قبيل واحد، ولست والمنة لله في شيء مما يحتاج له ذلك، لو اجتمع أهل الأرض أن يزيدوا فيه ساعة واحدة أو ينقصوا من مدته لحظة زائدة لم يقدرُوا، وأنا موقن بذلك، وأنتم أهلي وولدي، فينبغي أن تكونوا على ديني، وأن تتقوا بالله وحده حتى يمن الله بفرج من عنده إذا شاء، ووالله يا ولدي ما أسيت على شيء من الدنيا ولا باليت بما أنا فيه من البأساء والضراء.

“Muradım bu tür şeylere iltifat etmemendir. Allah’ın ihsanı ile bu tür şeylere muhtaç değilim. Tüm yeryüzü bir araya gelse benim buradaki süremi bir an artırmak ya da azaltmak isteseler buna güçleri yetmez. Ben buna tam iman etmişim. Sen benim evladımsın ve benim gibi olmalısın. Benim dinim üzerine olman ve Allah dilediyse o bir kurtuluş ihsan edinceye kadar sadece O’na güvenmen gerekir. Yemin olsun ki oğlum ben bu dünyada hiçbir şeyden rencide olmuş değilim. Maruz kaldığım zorluk ve sıkıntıdan da hiçbir şeyi kafaya takmıyorum.”³⁴

Görüldüğü gibi müellif burada kendi ailesinin başına gelen bir hapis musibeti karşısında babasının mektubunu eserine almıştır. Modern romanda kabul gören ve artık kurgusal eserlerde anlatıya renk ve derinlik kazandırdığı düşünülen mektup yönteminin yüzyıllar önce bu surette İbn Âsım’ın eserinde de başvurulduğu görülmektedir.

İbn Âsım eserinde yer yer gördüğü rüyalara da yer vermektedir. Bir keresinde müellif rüyasında Ebû ishâk eş-Şâtîbî’yi görmüştür. Şekil ve şemailini ayrıntılı bir şekilde anlattığı rüyasında Ebû İshâk’tan kendisine bir tavsiyede bulunmasını rica etmiştir. Ebû İshâk kendisine şöyle demiştir: *Allah’a karşı takva sahibi ol ve ondan kork.*³⁵

4. Tarihi Vesika Olarak Cennetü’r-Ridâ

Yukarıda da değindiğimiz gibi İbn Âsım’ın bu eseri bir açıdan bakıldığında tarihi verilerle dolu bir kaynak kitap olduğu belirtilebilir. Hatta

³⁴ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü’r-ridâ*, 2/204.

³⁵ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü’r-ridâ*, 1/142.

müellifin eserinde geçen tarihi ve biyografik veriler kendinden sonra gelen Arap tarihçileri ve biyografi yazarlarına kaynaklık ettiği söylenebilir.³⁶ Yalnız şu var ki müellif bu tarihi verileri de amacı olan teselli ve irşat bağlamında kullanmak istemektedir. Tarihi vakıaları serdederken kullandığı dilin bir tarihçiden ziyade vaiz dili olduğu ifade edilebilir.

İbn Âsım Müslümanların başına gelebilecek maddi musibetlerden bahsederken birden konuyu daha büyük ve daha tehlikeli olan diğer bir musibete çevirir. Dini musibetler en büyük musibetlerdir. Bunların içerisinde örnek olarak müellifin kendi zamanında çok yaygın olarak gördüğü dini musibet ise faizdir. Müellif burada faizden bahsederken bu zamanda maişetini temin etmek için faize bulaşmayan kalmadı diyerek serzenişte bulunur. Faiz işlemi o tarihlerde kendisini sahte karıştırılmış beyaz altın alış verişinde gösteriyordu. Yapılan bu işlem için *nâziletun kebîra* (büyük musibet) diyen müellife göre umumi bir bela haline gelen faizin bu tür lüsünün şerrinden selamette kalabilmiş kimse yoktu. *ولا أظن نجا منها في هذا الوطن بشر* “*Sanmıyorum ki bu vatanda bundan kurtulmuş kimse olsun.*” diyerek faizin yaygınlığından şikâyet ediyordu. Hatta bu münasebetle bir hadise de yer verir. Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.m.) şöyle demiştir:

يأتي على الناس زمان يأكل الناس فيه الربا. قال: قالوا فالتاس كلهم؟ قال: من لم يأكله ناله من غبار

“Öyle bir zaman gelir ki insanlar faiz yer. Dediler ki insanların tamamı da mı? Dedi ki: Evet. Onu yememiş olana bile tozu bulaşacaktır.”³⁷

Müellif bu hadisin manasının tam da o zamanda –sikke– şeklindeki para tahakkuk ettiğini bildirir.³⁸

Müellif dünyevi musibetler arasında 852 yılında Gırnata’nın doğusunu istila eden çekirge afetinden de bahseder. Bu istilanın zararı bir sonraki yıl ortaya çıkmıştır. Tüm Gırnatalılar bir araya gelerek el birliğiyle bu istila ile

³⁶ Kısaca el-Makkari (öl. 1041/1632) olarak bilinen Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî, *Neşu't-tîb min guşni'l-Endelüsi'r-raşib ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-din İbni'l-Haţîb ve Ezhârü'r-riyâz fi ahbâri İyâz* adlı eserlerinde zaman zaman İbn Âsım'ın bu eserinden olduğu gibi iktibasta bulunmuştur. Bk. Makkari, *Ezhârü'r-riyâd*, thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-İbârî, Abdülhafız Çelebî vd. (Kahire: Matbaatu Lecneti't-Te'lif, 1939), 1/53-55.

³⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb Arnavût (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2001), 16/258 (No. 10410).

³⁸ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 1/218.

mücadele etmeye çalışsa da neticede aciz kalmışlardır. Çekirgelerin tahıl bahçelerindeki ekinlere öylesine saldırdıklarını görünce bunun helak etmekle görevli semavi bir ikâb/ceza olduğunu düşünmüşlerdir. Bu çekirgelerin Allah'ın askerlerinden birer asker olduklarını kanaatine varmışlardır. Bugünkü isimleriyle Guadix, Baza, Vera, Armuña de Almanzora yerleşim yerlerine ait vadilerdeki tarla sahipleri çekirgelerin istilasını durdurmak için ellerinden ne gelirse yapmışlardı. Fakat neticede hayvanların bitki adına yeşil her ne varsa yiyip bitirmesini çaresizce izlemekten başka bir şey kalmamıştı. Burada müellif halkın çekirge ile mücadele etmek için yapıp ettiklerini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.³⁹

Nasrîlerin iktidar çekişmelerine tanıklık eden müellif, Kastilya Krallığı ile anlaşarak Gırnata'da iktidarı kısa süreliğine ele geçiren IV. Yusuf'un (Ebu'l-Haccâc) kâfirler (Kastilyalılar) ile bir olup tahta geçmesini şiddetle eleştirmektedir. *İkinci Sûret'in Hatimesi'*nde musibetlerin ortadan kalkmasının ancak ve ancak Allah'tan gelecek *eltaf-ı rabbaniyye ile* mümkün olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu lütfun gelmesi ise Müslümanların kâfirlerin boyunduruğu altına girmesinden ve şirk devletine teslim olmalarından uzak durmalarıyla mümkün olabilecektir. Müellif sözü IV. Yusuf'a getirmektedir. Müslümanların kâfirlerle işbirliği yaparak kendi devletlerinin hâkimine karşı bir darbeye bulunmasının mezkûr rabbani lütfu mani olduğunu ifade etmek istemektedir. IV. Yusuf'un Hristiyanlardan gelecek bir yardımla Müslümanlara nusret getireceği iddiasının zayıflığını dile getirmek istemiştir.⁴⁰

İbn Âsım'ın eserinde tarihi verileri ibret amacıyla vermeye çalıştığından bahsedilmişti. Bu itibarla müellif *Cennetür-ridâ*'da kelimenin tam anlamıyla bir *öğretici tarih yazıcısıdır*. Tüm kıta Avrupa'sını titreten Müslüman Arapların bir yarımadanın kıyı şeridinde (Gırnata/Granada) sığınmış hale gelmesine neden olan hatalar zincirinin halkalarını tek tek ele almak istemektedir. Bu hatalardan birisi olarak gördüğü faizin yaygınlaşmasına ek olarak hâkimiyet mücadelelerini de zikreder. Hatta müellifin bu husustaki tahlillerine kendinden sonra gelen pek çok tarihçinin de atıfta bulunduğu

³⁹ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetür-ridâ*, 218.

⁴⁰ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetür-ridâ*, 299.

bilinmektedir. Örneğin Makkarî, İbn Âsım'ım şu cümlelerini alıntılıyarak çöküşün ana nedenini ortaya koymaya çalışmıştır:

ومن استقرأ التواريخ المنصوصة، وأخبار الملوك المقصوصة، علم أن النصارى -دمرهم الله- لم يدركو في المسلمين ثأرا ولم يرحضوا عن أنفسهم عارا ولم يخربوا من الجزيرة منازل وديارا ولم يستولوا عليها بلادا جامعة وامصارا إلا بعد تمكينهم لأسباب الخلاف واجتهادهم في وقوع الافتراق بين المسلمين والاختلاف.

“Her kim yazılı tarih kitapları ve sultanların dilden dile aktarılan haberlerini mütalaa ederse görecektir ki Hristiyanlar –Allah hâk ile yeksân eylesin onları- ancak ve ancak Müslümanlar arasında hilaf ve ihtilaflar ortaya çıkarabildikleri zaman onlardan intikamlarını alabilmişler ve bu ihtilaflardan sonra ancak yarımada evler, diyarlar harap etmişler, memleketler ve şehirler istila edebilmişlerdir.”⁴¹

5. Müslüman Olmayan Felsefeci vb. Görüşlerine Yer Vermesi

İbn Âsım eserinde sadece Müslümanlardan değil İslam öncesi Yunan felsefesinin dâhilerinden de alıntılar yapmaktadır. Örneğin bir surette insanın kalbini maddi şeylere bağlamamasına dair tavsiyeleri serdederken Sokrates'e (ö. m.ö. 399) sorulan bir soruya ve cevabına şöyle yer verir: “Sokrates'e sorarlar: Neden hiç üzülüyorsun? Şöyle cevap verir: لأنني لا Kaybettiğim zaman üzüleceğim hiçbir şeyi edinmeye çalışmıyorum.”⁴²

Yine dünya malının sanıldığı gibi aksine huzursuzluk ve keder sebebi olduğuna dair Sokrates'in şu sözünü aktarır: القنية ينبوع الأحران فأقلوا القنية تقل همومكم *Mal hüzü'n kaynağıdır. Malı azaltın ki dertleriniz azalsın.*⁴³ Bir başka bağlamda da Sokrates'e İskender sorar: Kimlerden sakınmam gerekir? Sokrates şöyle cevap verir: من مكر أعدائه ومن حسد أصدقائه *Düşmanlarının hilesinden dostlarının ise çekememezliklerinden.*⁴⁴

Eserde Sokrates'in talebesi olan Platon'un (ö. m.ö. 347) bir sözünden de bahsedilmektedir. Aklın büyük bir nimet olduğuna dair açtığı bahiste

⁴¹ Makkarî, *Ezbârûr-riyâd*, 1/50.

⁴² Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 2/8.

⁴³ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 1/207.

⁴⁴ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetu'r-ridâ*, 1/273.

Platon'un şu sözü aktarılmıştır: كل فضيلة إنما ينتجها العقل وكل رذيلة إنما ينتجها الجهل. *Her fazilet akıldan, her rezalet de cehaletten çıkar.*⁴⁵

Müellif bir kez de adını açıkça zikretmeden “Hikmet ehlinin biri şöyle söylemiştir.” diyerek kaynaklarda Aristoteles’e (ö. m.ö. 322) nispet edilen⁴⁶ şu söze yer vermiştir: *Gurbette zenginlik vatanıdır. Fakir ise kendi abalisi arasında bile gurbettedir.*⁴⁷

İbn Âsım sadece Yunan filozoflarından değil Sasani Devleti'nin kurucusu I. Erdeşir'in (ö. 242) kendinden sonraki Krallara hitaben söylediği bir nutkuna da yer vermektedir:

وأن رأس ما أخاف عليكم مبادرة السفلة إياكم إلى دراسة الدين وتأويله والتفقه فيه فتحملكم الثقة بقوة الملك على التهاون بهم فتحدث في الدين رياسات مستسرات فيمن قد وترتم وجفوتم وحرمتم وأخفتم وصغرت من سفلة الناس والرعية وحشو العامة

Metin mealen şöyle demektedir: Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey sefil/düşük ayarlı kimselerin din konusunda derinleşip fakih konuma yükselmeleridir. Sizde de devletin gücüne güvenip dine karşı gevşeklik göstermenizdir. Daha sonra siz halka karşı sert ve zorbaca davrandığınız zamanda onlar bu sefer halkın nazarında muteber hale gelirler ve siz halkın nazarında küçük duruma düşersiniz.”⁴⁸

Sonuç

Cennetü'r-ridâ İslam tarihinde Müslüman ümmetin başına gelen en büyük felaketlerden biri olan Endülüs'ün Hristiyanların eline düşmesinin son yıllarında kaleme alınmıştır. Kudüs'ün Haçlı ordularıyla işgali ve Moğol istilasıyla Abbasi hilafetinin yıkılması gibi Müslüman onurunu derin bir yarayla yaralayan felaketlerden daha büyüktür. Zira Kudüs daha sonra tekrar Eyyübî ordularıyla geri alınmış ve Moğol istilası son bulmuştur. Ancak Endülüs yaklaşık sekiz asırlık bir İslam hâkimiyetinden sonra Hristiyan dünyaya teslim olmuş ve öyle de kalmıştır. *Reconquista* denilen projenin başarılı olmasında ve milyonlarca Müslümanın İber Yarımadası'ndan adeta

⁴⁵ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 3/45.

⁴⁶ Ebû Umar İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-ferid* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404) 2/351.

⁴⁷ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 1/197.

⁴⁸ Ebû Yahyâ İbn Âsım, *Cennetü'r-ridâ*, 1/190.

yaka paça kovulmasına giden yolda hüsrânın kilometre taşlarını okuduğumuz *Cennetür-ridâ*'nın Müslüman okuyucuya söyleyeceği çok şey vardır. Musibetler karşısında teselli vermek asıl amacı olan eser önemli bir özleştirici kaynağıdır da. Nasıl olur da sekiz asırlık İslam hâkimiyeti müstahkem bir hale gelemeyip her şeyiyle silinir? Edebiyatı, mimarisi, kaligrafisi, giyim kuşamı vb. her şeyiyle klasikleşen ve yarımadaya kazınan bir Endülüs medeniyeti hangi hata ve ihmallerin sonucu İspanya'ya dönüşmüştür? *Cennetür-ridâ*'yı harf harf araştırılmaya değer kılan işte bu yönleri olmalıdır. Müellif İbn Âsım bu sorulara eseriyle satır aralarında, suret hatimelerinde cevaplar vermeye çalışıyor. Müslümanların Endülüs'teki son nefesi olan Gırnata'yı da elveda diyemeden teslim edişlerine giden yolun az öncesinde durup geçmişe ve geleceğe bakıyor. Biz bu hale nasıl düştük sorusunun cevabını vermeye çalışırken kendinden sonraki tüm Müslüman kuşakların kulağına bir şeyler fısıldamak istiyor: Geçinmeyi öğrenin. *Cennetür-ridâ* bilimsel sınırlılıklardan dolayı aslında bir makale düzeyinde değil daha kapsamlı bir çalışmayı hak etmektedir. Her bir suret sonunda yer alan hatimelerde döneme ilişkin pek çok tarihi malzeme ayrıntılı bir halde bulunmaktadır ve bu bilgiler genel olarak İslam, özelde ise Endülüs tarihçilerinin teveccühünü beklemektedir. Diğer taraftan eser musibete duçar olmuş yahut çevresindekilerin yaşadığı olumsuzluklarla yıkılmış kimseler başta olmak üzere tüm insanlığa manevi toparlanma sunabilecek ibret dolu ders, yorum ve tavsiyelerle doludur. Bunlardan çağın anlayışına münasip olanlarının seçilerek, gerekli görülmeyenlerin bırakılması suretiyle gayet faydalı bir teselli seçkisi derlenebilir. *Cennetür-ridâ*'dan çıkarılıp tercümesinin yapılacağı böyle bir seçkinin Türk okuruna sunulması bu çalışmanın bir tavsiyesidir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*, nşr. Şuayb Arnavût. 45 Cilt. Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 2001.
- Alî b. Ebî Tâlib. *Divânu Emîri'l-Mu'minin*. thk. Abdülazîz el-Keram. B.y.: y.y., 1988.
- Alkayış, Muhammed Fatih & Doğan, Ahmet Turan. "El-Ferec Ba'de's-Şidde'de Geçen Deyimler". *Turkish Studies*. 3 (2011): 464-487.
- Arslan, Adnan. "et-Tenûhi ve el-Udeydân Özeline Düünden Bugüne Bir Psikote-

- rapi Geleneği: 'el-Ferac Ba'deş-Şidde' Konulu Eserler". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 / 12 (Aralık 2017): 211-233.
- Dâni, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *es-Sunenu'l-vâride fi'l-fiten*. thk. Ridâullâh b. Muhammed. 6 cilt. Riyâd: Dâru'l-Âsime, 1416.
- Gündüzöz, Soner. "Tenuhî, Ebû Alî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/470. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Hâşidî, Faysal. *Cennetu'r-ridâ fi't-teslimi limâ gadderallâhu ve gadâ*. İskenderiye: Dâru'l-Îmân, 2017.
- İbn Abdirabbih, Ebû Umar. *el-İkdu'l-ferid*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404.
- İbn Abdülberri, en-Nemerî. *Bebcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis ve şahzûz-zâhini ve'l-hâcis*, thk. Muhammed Mursî el-Hûlî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Âsım, Ebû Yahyâ. *Cennetu'r-ridâ fi't-teslimi limâ gadderallâhu ve gadâ*. thk. Salâh Cerrâr. 3 Cilt. Ammân: Dâru'l-Beşîr, 1989.
- Înân, Muhammed Abdullah. *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1990.
- İsfahânî, Ebû Nuaym. *Hilyetu'l-evliyâ*. 10 Cilt. Mısır: es-Saaâde, 1974.
- Kallek, Cengiz. "İbn Âsım, Ebû Yahyâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/327-328. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Makkarî, Ahmed b. Muhammed. *Ezbâru'r-riyâd*. thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-İbârî, Abdülhafız Çelebî vd. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu Lecneti't-Te'lif, 1939.
- Nisâbü'rî, Nizâmuddîn. *Garâibu'l-Kur'ân ve ragâibu'l-Furkân*. thk. Zekeriyâ Umyerât. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1416.
- Nuveyrî, Ahmed b. Abdilvehhâb. *Nihâyetü'l-erab fi fununi'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dâr'ul-Kutubi ve'l-Vesâik, 1423.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları*. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Râzî, Fahrüddîn. *et-Tefsîru'l-kebir*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'-Turâsî'l-Arabî, 1420.
- Seâlebî, Ebû Mansûr. *et-Temsîl ve'l-muhâdara*. thk. Abdülfettâh Muhammed el-Halû. B.y.: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1981.
- Şeyban, Lütfî. *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Umerî, Ahmed b. Yahyâ İbn Fadlillâh. *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikî'l-emsâr*. 27 Cilt. Abudabî: el-Mecmau's-Sekâfi, 1423.